

Néhány szó a szóalkotásról

A katonai szleng – mint a csoportnyelvek általában – a szó szoros értelmében nem tekinthető nyelvnek, hisz nem önálló nyelvi rendszer, hanem a magyar nyelvhez kapcsolódó, attól csak szokincseiben és kifejezőkészségében eltérő részrendszer.

Mivel a szleng elsődleges feladata a stilisztikai élénkítés – gyakran merésznek tetsző szavakkal –, a már megkopott (vagy annak érzett) nyelvi elemek helyettesítése, nem csodálkozhatunk, hogy a szóalkotásban számos sajátos vonás tűnik föl. E téren a köznyelvtől való eltérései nem elsősorban egyedi, csak a szlengben megtalálható egzotikumok (vanak persze ilyenek is), hanem a köznyelvben is meglévő, de általában kevésbé használt szóalkotás-módok és ezek gyakoribb előfordulásai.

A szóalkotás ritkább módjai közül több is megtalálható a katonai szlengben. Szóelvonással jött létre például a csörömpől a *csörömp* (harckocsi) vagy a *rokkázik*-ből (hízleg) a *rokk* (hízlegés).

Számos adat bizonyítja a szócsönkítés kedveltségét: *eltáv* (eltávozás), *villány leó!* (villányt leoltani!). Népszerűségét bizonyára elősegíti, hogy megfelel a lendületes, gyors beszéd-módnak; valamint energia-

megtakarítással is jár. Más szavakban is találkozunk vele (*gyaktér* „gyakorlótér”; *gyalásó* „gyalogsági ásó”).

A játszi szóferdítésnek több fajtája is él a katonák nyelvén. A *májkidó* (← mikádó), *hilájkóptör* (← helikopter) esetében egy idegen nyelv (ez esetben az angol) szabályai szerint történik a kiejtés. Máskor hasonló hangzású szó helyettesíti az eredetit: *Szár az ág!* a Század állj! vezényszó helyett. Ugyanígy lesz a szakaszvezetőből *szakadt-vezető*, a főtörzsből meg *fatörzs*.

Gyakran találkozni a katonai szlengben mozaikszókkal. Ezek jellegzetesen katonanyelvi szavak, alkotásuk a szlengre nem jellemző, leginkább a katonai szaknyelvből kerülnek át. E mozaikszók lehetnek betűszók (*káká* ← KK „katonai kórház” vagy belső változással „külső körlet”), szóösszevonások (*lőkik* „lövészeti kiképzés”; *ügyal* „ügyeletes alegység”) vagy rövidítések (*háká* ← hk. „harckocsi”; hákáesz – HKSZ „harckészültség”; *vévé* ← vv. „vegnyvédelmi”). Némelyik szó sikerét (pl. a több évtizede élő *ales*-ét „alezredes”) a beszélt formával való egybeesés biztosítja, másokét pedig egy-egy értelmes szóval való alaki egyezés: *eresz* ← rsz. „rendszeresített”; *téesz* ← tsz. „továbbszolgáló” (főleg a *beadja a téeszt* kifejezésben).

Az ismertebb szógazdagító eszközök közül a képzés és az összetétel virágozik a katonai szlengben. Az érzelmi töltést nem vagy csak alig hordozó képzők ritkán fordulnak elő, akkor is főleg szóösszetételeken: *felsőágyas* (újonc); *bokorugró* (lövész); *sakktörő* (főlmosórongy); *kóbaltás* (fodrász).

Ezzel szemben nagyon kedveltek a kicsinyítő képzők, amelyek a játékoságtól, a becézéstől a lenézésig számos árnyalatban megtalálhatók. Legsűrűbben az *-i* fordul elő. Segítségével az őrzetetőből *örvi*, az őrmesterből *örmi* lesz; a pihenő *pihi*, a szolgálat *szoli*, a szabadság pedig *szabi*. Némi leicsinyítés érződik használatából az újoncok elnevezéseiben: *gyopi*, *kopri*, *süni* stb.

Szintúgy előfordul a *-csi* képző: *kimarcsi* „kimaradás” (itt a Marcsi női név is fokozza a szó hangulatát), *bikcsi* ← *bika* „jó, remek”. E képzőnk különösen gyakori ételneveken (*babcsi* „bab”; *kakcsi* „kakaó”; *szalcsi* „szalonna”).

Kicsinyítő képzőket még nagy számban sorolhatnánk, csak néhány mutatóba: *-ci* (*surci* „bakancs”), *-u* (*pusku* „puska”), *-ó* (*smiró* „újonc”), *-szi* (*fogszi* „fogda”), *-usz* (*gyengusz* „gyengélkedő”), *-nyó* (*kopirnyó* „újonc”) stb.

Az igéknél kevesebb szlengben élő képzőt tudunk kimutatni; a legtöbb képzős ige a köznyelvben

is ugyanilyen alakban, csak más jelentéssel van meg. Fellelhető azért pár sajátosan katonai alkotás is (gyakran igekötővel): *beultráz*, aki sikáláshoz Ultrát szór szét; *kirokkáz*, azaz kitisztít. Békaügetésben közlekedni annyi, mint *brekkelni*, a padlót felmosni pedig, *felkócolni*.

A mai magyar nyelvben az alaki szóalkotási módok közül az összetétel a leggyakoribb. Így van ez a katonai szlengben is, hisz ez nagy teret enged az egyéni ötleteknek: *ólomgaluska* (lövedék), *zseborozlán* (nagyhangú, de kistermetű parancsnok), *vakló* (tank), *ezreddiszko* (ezredsorakozó), *gyikhús* (vagdalthús-konzerv).

Merész képzetársítások és szemléletes kifejezések színezik a szóösszetételeket. Színéről *négerverejték* a kóla és *bivalytej* a fekete-kávé; alakjáról *vizilóbócsó* a kimélyedt közepű ág. A matracból az ág alá hullott szőcs neve *bakmatoll*, a cipőkrém pedig *fókaszír* vagy *surcilefety*.

Ikerítéssel képezték a *glotti-flotti* (tornanadrág), és *sika-mika* (sikálás) szavakat. Ugynevezett szeretlen szóösszetétel a *szakadj-meg-vezető* (szakaszvezető).

Jelentős szerepe van a szóösszetételnek a szlengben azért is, mert így önmagában közömbös jelentésű, a létrejött új szóval eredetileg semmilyen kapcsolatban nem levő összetevők erős érzelmi tartalom hordozói lesznek. A *négerlávív* például az igen kevésbé kedvelt pót-kávéból készült ital neve. A *néger* előtag a színére, az utótag pedig „népszerűségére” utal.

A katonai szleng szóalkotásának feltárása még várat magára, de már az előzetes vizsgálódások is érdekes eredményekkel biztatnak, hisz a szleng, mint egy nyelvészeti laboratórium, felgyorsítva mutatja be a nyelv változásait, fejlődését.

KIS TAMÁS

Rajz: SEBESTYÉN JÁNOS